

BALKAN SAVAŞLARI DÖNEMİNDE YUNAN BASININDA KOLERA VAKALARI

Dr. Nilüfer Erdem*

ÖZET

Savaş koşulları hastalıklar için uygun zemin hazırlamaktadırlar. Balkan Savaşları döneminde de taraf devletlerin orduları ve halkı çeşitli salgınlarla mücadele etmişlerdir ki, bunlardan en önemlisi kolera salgını olmuştur. Şüphesiz kolera savaşın seyrini etkileyecek kadar büyük bir tehlikedir ve halklara belki de düşman askerinden de fazla korku salmıştır. Biz makalemizde Balkan Savaşları döneminde Yunan basınında yer almış olan kolera ile ilgili yazıları değerlendirmeye çalıştık ve Atina gazeteleri olan Embros ile Skrip'i, ayrıca Selanik gazetesi olan Makedonia'yı taradık.

Birinci Balkan Savaşı döneminde Yunan basınında Yunan Ordusu'nun çektiği sıkıntılara dair pek bir haber yer almamış, ancak Osmanlı Ordusu'nun özellikle Çatalca-Hadımköy bölgesinde kolera pençesinde çektiği sıkıntılar geniş yer bulmuştur. Bu dönem Yunan basını Osmanlı başkenti ve Bulgar Ordusu'nda yaşanan vakaları da sütunlarına taşımış, belki de bu şekilde Yunan kamuoyuna "Ordumuz güçlü. Zafer kazanabiliriz" mesajları verilmeye çalışılmıştır.

İkinci Balkan Savaşı döneminde ise Yunan basınına ilgisi, Yunanistan'da kolera ile mücadeleye çevrilmiştir. Bunun sebebi Bulgar esirlerin ve Yunan askerlerin nakliyle tüm Yunanistan topraklarının kolera tehlikesiyle yüzleşmesidir. Gazetelerde kolera ile mücadelede aşının önemi, belediyelerle birlikte köy ve kent ahalisinin alması gereken önlemler ele alınır olmuş, basın kamuoyunun aydınlatılması konusunda önemli bir misyon üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşı, Yunan basını, kolera, salgın, aşı, Yunanistan.

Cholera Cases At Greek Press During The Balkan Wars

ABSTRACT

War conditions prepare an ideal condition for diseases. During the Balkan Wars, the troops and people of the side countries struggled with various epidemics the most important of them was the cholera. No doubt cholera is such a big danger

* İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı. e-mail: nilerdem@istanbul.edu.tr.

that can affect the course of the war. And feared the people more than the enemy troops. In this article I tried to evaluate the news related with cholera from the Greek media during the Balkan Wars and I scanned the Athens newspapers Embros and Skrip, also the newspaper Macedonia from Thessaloniki (Sallonica).

During the First Balkan War, they were no news at the Greek media related the problems of the Greek Army. But, the troubles of the Ottoman Army due to cholera especially at Çatalca – Hadımköy region widely published. In this period Greek media published the events from Ottoman Capital and Bulgarian Army. May be they tried to give the following message to Greek public “Our Army is strong, we can gain the war”.

At the Second Balkan Wars period the enthusiasm of the Greek Media returned to fight with cholera at Greece. Because, after the transportation of the Greek soldiers and Bulgarian captives all the Greece faced with cholera problem. The newspapers published articles related with importance of vaccination and measures must be taken at cities and towns against the cholera. Media took an important mission to edificate the people.

Key Words: *Balkan Wars, Greek Media, cholera, epidemic, vaccination, Greece.*

Giriş

Balkan Savaşı, dört Balkan devletinin oluşturduğu ittifak ile Osmanlı Devleti arasında cereyan etmiş, savaş 8 Ekim 1912’de Karadağ’ın, 12 Ekim’de Bulgaristan ve Sırbistan’ın, ertesini gün de Yunanistan’ın Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesiyle başlamıştır. Savaşın başlıca nedeni, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti’nin siyasi ve askeri zayıflığından ve İtalya ile savaş halinde olmasından yararlanarak, Balkanlardaki son Osmanlı topraklarını ele geçirmek istemeleridir. Diğer taraftan İttihat Terakki yanlıları da Rumeli’nin korunabilmesinin ancak savaşı kazanarak mümkün olabileceği inancını taşımışlardır. Oysa Osmanlı Devleti savaşa hazırlıksız bir şekilde girmiş, siyasi, askeri ve her bakımdan kötü bir durumda bulunduğu bir sırada savaşa zorlanmıştır. Birinci Balkan Savaşı döneminde tutunamaları da Bulgarlar Çatalca önlerine kadar ilerlemişler ve top sesleri İstanbul’dan işitilmiştir. 26 Mart 1913’te Bulgar Ordusu’nun eline geçmiş olan Edirne 25 Temmuz 1913’te kurtarılmışsa da, Balkan Savaşları’nın nihai sonucu Osmanlı Devleti’nin batı sınırının Meriç Nehri’ne çekilmesi ve Rumeli topraklarının kaybedilmesi olmuştur. Bu durum Rumeli Türklerinin Osmanlı idaresindeki topraklara doğru göç etmesi sonucunu doğurmuş ve bu göç yolunda bin bir dram yaşanmıştır.¹

¹ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913*, Çev: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 28-29; 184-185; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*,

Savaş koşullarının, dolayısıyla gerekli hijyenin sağlanamamasının ve sağlık hizmetlerindeki yetersizliğin hastalıklar için uygun bir zemin hazırladığı açıktır. Balkan Savaşları döneminde de gerek Osmanlı, gerekse Osmanlı'nın karşısında yer almış devletlerin ordularında başta kolera olmak üzere bir takım salgınlar görülmüş, bu salgınlar sadece askerleri değil, taraf ülke halklarını da pençeleri altına alabilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin kolera ile mücadele adına sıkı tedbirler alması gerekmiştir.² Balkan Savaşları döneminde Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusu'na ve göçmenlere yönelik büyük bir desteği olmuş, cemiyetin önyak olmasıyla savaş sırasında toplanan yardım ve gelen hediyelerle çeşitli hastaneler tesis edilmiştir.³ 1896'da Kolle tarafından tarif edilen yöntemle Gülhane'de Dr. Reşat Rıza ve Dr. Mustafa Beylerin hazırladıkları kolera aşısı, 1913'te orduda kullanılmaya başlanmıştır.⁴

Makalenin anlaşılabilirliğini arttırabilmek için şunu da ifade etmeliyiz ki, Yunanlılar Balkan Savaşları'na Yunan Askeri Sağlık Hizmetleri'nin önemli katkılarda bulunduğunu, zaferin kazanılması adına şırınanın en az süngü kadar işlev gördüğünü vurgulamaktadırlar. Yunan Askeri Sağlık Hizmetleri 1897 Türk-Yunan savaşı akabinde yeniden organize edilmiş, 1904, 1910 ve Balkan Savaşları'nın hemen öncesinde olmak üzere üç aşamalı iyileştirmelere gidilmiştir. Ancak ilk başlarda 17 Eylül 1912'de ilan edilmiş seferberlik, Yunan Askeri Sağlık Hizmetleri'ne beklenen katkıyı sunmamıştır. Bunun sebebi, yedekteki sağlıkçı subayların yurt dışında bulunmaları ve zamanında hizmete başlayamamalarıdır. Dolayısıyla Balkan Savaşları'nın ilk günlerinde Yunan Askeri Sağlık Hizmetleri'nde personel eksikliği yaşanmıştır.⁵ İlerleyen süreçte Amerika Birleşik Devletleri, Mısır ve Osmanlı Devleti gibi Yunanistan sınırları dışındaki Helenlerin⁶ gönüllü

Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955, s. 92-93; Ali İhsan Gencer- Sabahattin Özel, *Türk İnkılap Tarihi*, 13. b., Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 40-45.

² Oya Dağlar Macar, *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, Libra Yayınları, İstanbul, 2009, s. 30; 49-50; 243-244; Veneta Pavlova, "Balkan Savaşının 100. Yılı – Londra Barış Antlaşması ve Müttefiklerin Tartışması", Çevrimiçi <http://bnr.bg> [24.06.2013]; "Otan Therise İ Holera [Kolera Bıçerken]" Çevrimiçi <http://www.ethnos.gr> [21.06.2013].

³ Zekeriyâ Türkmen, "Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", *Belleten*, Cilt: LXVIII, Sayı: 252, Ağustos 2004, s. 495-500.

⁴ Ekrem Kadri Unat, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1910-1913 Yıllarındaki Kolera Salgınları ve Balkanlarla İlgili Olaylar", *Yeni Tıp Araştırmaları*, Lito Matbaası, İstanbul, 1995, s. 64-65.

⁵ Dr. İyoannis Kuseris, "İ İgionomiki İpiresia Tu Elliniku Stratu Ke İ Sinisfora Tis Kata Tin Diyarkiya Ton Valkanikon Polemon 1912-1913 [Yunan Ordusu'nun Sağlık Hizmetleri ve 1912-1913 Balkan Savaşları'na Katkısı]" Çevrimiçi <http://www.holargosmed.gr> [21.06.2013]

⁶ Çalışmamızda Ortodoks olan, Yunanca konuşan (Rumca dediğimiz dil çok hafif şive farklılığı ile Yunancanın ayıdır) Osmanlı ve daha sonra Türk uyruklu olan azınlık mensuplarını "Rum" ifadesiyle andık. Yunanca konuşan, Ortodoks Yunanistan vatandaşlarını

olmalarıyla birlikte Yunan Askeri Sağlık Hizmetleri'ndeki personel sayısı görev yapan doktor sayısı 154 iken, Balkan Savaşları döneminde bu sayı 1100'e yükselmiştir. Bunların 84'ü Yunanistan dışından gelen Helen doktorlardır. Gönüllü olan doktorların en ünlüleri arasında Mısır'dan Rum Kızılhaç Hastanesi ile gelen Stefanos Kartulis'in⁷, Osmanlı Ordusu'nda görev icra ederken istifa edip Yunanlıların saflarına geçen cerrah Nikos Hasapis'in ve İzmir Rum Hastanesi'nden cerrah Apostolos Psaltof'un isimleri sayılmaktadır.⁸ 6-11 Mayıs 1901'de Atina'da düzenlenmiş olan Birinci Panhelenik Tıp Kongresi'nde de bulunmuş ve apandisit ameliyatı ile cerrahide anestezi konularında söz almış olan Psaltof⁹, 1921 Ekim'inde Anadolu Rumlarının direnişi amacıyla teşkil edilmiş olan Anadolu Savunma [Mikrasiatiki Amina] gizli örgütünün temellerini atanlar arasındadır.¹⁰ Balkan Savaşları döneminde Yunan Devleti'ne hizmet sunmuş olan Psaltof, Yunan Devleti'nin siyasi geleneğini yaygınlaştırmak ve Helen ulusçuluğunun işlenmesi amacıyla doktor, avukat, gazeteci ve öğretmen gibi eğitilmiş cemaat üyelerinden yararlandığının iyi bir örneğidir.¹¹

anmamız gerektiğinde “Yunan” ya da “Yunanlı” kelimelerini kullandık. Ancak Rumlar ve Yunanlıların iç içe geçtiği durumlarda “Helen” sözcüğünü tercih ettik.

⁷ Yunancanın Türk Alfabesi kullanılarak yazılışı konusunda Türkiye'de kurum ve kişilerin farklı uygulamalara gittikleri görülmüştür. Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Milli Kütüphane uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Biz, kullanılan transliterasyon uygulamalarından hiç birini benimsemedik. Çünkü bizim kanaatimize göre, bunların hiç birinde Yunanca okunuş tam olarak karşılanamamaktaydı. Bu esasen, Yunancada i, e ve o gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından ve bunların farklı olarak belirtilmesi gerektiğinden kaynaklanan bir zorluktu. Tüm bunları düşünerek çalışmamızda Yunanca kelimelerin okunuşunu esas aldık ve kelimenin Yunanca olarak en yakın okunuş şeklini vermeye çalıştık.

⁸ “Akolouthontas To 11o Pedino Hirurgiyo Stus Valkanikus Polemus [Balkan Savaşlarında 11. Sahra Hastanesini Takip Ederken]”, Çevrimiçi <http://www.servou.gr> [21.06.2013]

⁹ 6-11 Mayıs 1901'de Panhelenik Tıp Kongresi, Atina Tıp Şirketi'nin öncülüğünde gerçekleştirilmiş ve kongrede Helen doktorların Helenizm'in başkentinde bir araya gelerek bilimin ilerlemesine katkıda buldukları ifade edilmiştir. Kongreye Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Rum doktorlardan da katılanlar olduğu gibi, ilk kez iki bayan doktor da hazır bulunmuşlardır. L. Vladimirov – H. Frangkidis, “To Panelliniyon İatrikon Sinedriyon Tu 1901 [1901 Panhelenik Tıp Kongresi]”, *Arhiya Ellinikis İatrikis*, Tomos [Cilt]: 19, Tevhos [Sayı]: 6, Noemvriyos-Dekemvriyos [Kasım-Aralık] 2002, s. 700-707.

¹⁰ Anadolu Savunma Örgütü için Bkz. Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, 2. b., Derlem Yayınları, İstanbul, 2012, s. 448-454.

¹¹ Pashalis Kitromilidis, “Noeres Kinotites Ke İ Aparhes Tu Ethniku Zitimatosis Sta Valkania [Akıllı Cemaatler ve Balkanlarda Ulusal Meselenin Başlangıcı]”, *Ethniki Taftotita Ke Ethnikismos Sti Neoteri Ellada [Çağdaş Yunanistan'da Ulusal Kimlik ve Ulusalçılık]*, Ekdosis Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis [Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis Yayınları], Atina, 1997, s. 90-93.

Yunanistan’da kolera ile savaşta askeri doktorlardan Baştabip Panayotis Manusos ve mikrobiyoloji profesörü olan Baştabip Konstantinos Savvas’ın¹² isimleri öne çıkmıştır. Kolera ile mücadele için özel hastaneler kurulmuş, bunlar belli sayıda çadır ve yataklarla, taşınabilir mikrobiyoloji laboratuvarlarıyla ve dezenfektasyon makineleriyle donatılmışlardır. Kolera ile mücadelede Savvas’ın öncülüğünde aşı uygulamasına gidilmiştir. Aşının iki doz halinde verilmesi amaçlanmış, Yunan Askeri Sağlık Hizmetleri silah altındaki 150.000 askeri, ayrıca sivil doktorlarla birlikte Makedonya Bölgesi’nde 350.000 vatandaşı aşılamışlardır.¹³ Aşının iki dozunu da alanlarda kolera’nın ortaya çıkma olasılığının 14 kez ve ölümcüllüğünün 3 kez azaltılabildiği kaydedilmektedir.¹⁴

Bu makalede Embros, Skrip ve Makedonia gazetelerinden yararlanılmıştır. Embros ve Skrip Atina gazeteleri olduklarından dolayı Yunan resmi organları ile devlet yetkililerine her zaman daha yakın olmuşlar ve başkentten haberler aktarmışlardır. Bunlardan Embros sonraki dönemde Venizelos yanlısı bir çizgide yayın yapmıştır. Skrip gazetesiyse Kral Konstantin’e yakınlığıyla bilinmektedir. Diğer taraftan Makedonia Selanik gazetesi olduğundan dolayı Balkan Savaşları’nın cereyan ettiği bir bölgeden haberler yayınlamış ve zaman zaman bu gazetede savaş alanlarından kaçarak Selanik’e sığınan göçmenlerle mülakatlar yer almıştır.

1. Birinci Balkan Savaşı Döneminde Yunan Basınında Kolera Vakaları

Yunanlılar günümüzde dahi 30 Mayıs 1913’te Londra Barış Antlaşması ile sona eren Birinci Balkan Savaşı’nı ele aldıklarında, bu dönemde Yunan Ordusu’nda ciddi ve büyük salgınların ortaya çıkmadığını, sadece 1912 Aralık’ında Kastorya’da ateşli tifo salgınının ve aynı bölgede bir ay sonra menenjitin görüldüğünü kaydetmektedirler. Yanya kuşatması esnasında Yunan Ordusu’nun dizanteri, tifo ve koleradan etkilendiğini, ancak asıl zorluğu sert geçen kış koşulları sebebiyle yaşadığını ifade etmektedirler.¹⁵ Ne var ki Yunan basın organları bu dönemde Yunan Ordusu’nun

¹² 1861 Halkida doğumlu olan Konstantinos Savvas eğitim amacıyla Viyana ve Londra’da da bulunmuş, Kraliyet baştabipliği görevini de icra etmiştir. Atina Akademisi üyeliğinde de bulunmuş olan Savvas, Halk Sağlığı ve Mikrobiyoloji profesörüdür. 1929’da vefat etmiştir. “Savvas”, Çevrimiçi <http://el.wikipedia.org> [16.07.2013].

¹³ Dr. İyoannis Kuseris, “İ İgionomiki İpiresia Tu Elliniku Stratu Ke İ Sinisfora Tis Kata Tin Diyarkiya Ton Valkanikon Polemon 1912-1913 [Yunan Ordusu’nun Sağlık Hizmetleri ve 1912-1913 Balkan Savaşları’na Katkısı]” Çevrimiçi <http://www.holargosmed.gr> [21.06.2013]

¹⁴ “İgionomiki İpiresia [Sağlık Hizmetleri]”, Çevrimiçi <http://www.army.gr> [21.06.2013]

¹⁵ Dr. İyoannis Kuseris, “İ İgionomiki İpiresia Tu Elliniku Stratu Ke İ Sinisfora Tis Kata Tin Diyarkiya Ton Valkanikon Polemon 1912-1913 [Yunan Ordusu’nun Sağlık Hizmetleri ve 1912-1913 Balkan Savaşları’na Katkısı]” Çevrimiçi <http://www.holargosmed.gr> [21.06.2013]

sıkıntılarına pek yer vermemişler, daha çok Osmanlı ve biraz da Bulgar Orduları'nda yaşanan sıkıntıları dillendirmişlerdir.

Osmanlı Ordusu'nun Kırklareli (Kırkkilise) ve Lüleburgaz'dan çekilmesi akabinde Çatalca hattına gerileyen askerler arasında en başta kolera olmak üzere bir takım salgınlar görülmüştür. Ekim 1912 itibarıyla askeri birliklerde ortaya çıkmış olan kolera ilk başlarda hafif seyretmiş, ancak kısa zamanda Çatalca hattındaki ve özellikle Hadımköy bölgesindeki on binlerce kişi arasında hızla yayılmıştır.¹⁶ Kasım ayı itibarıyla İstanbul'da da görülmeye başlamış olan kolera'nın en şiddetli dönemi 17-19 Kasım olmuştur.¹⁷ Salgın o kadar büyümüştür ki, hastaların yerleştirilmesi, bakılması ve ölümlerin gömülmesi büyük sorun oluşturmuştur. Hatta cesetler tarlalarda kazılan çukurlara atılıp elbiseleriyle, birçoğunun kim olduğu belirlenmeden gömülebilmişlerdir. Yokluk içinde binlerce koleralı askere bakılmaya, çadırların içi ve dışı taze söndürülmüş kireç tozu ve sütü ile dezenfekte edilmeye çalışılmıştır.¹⁸

Çatalca ve Hadımköy Bölgesi'ndeki Osmanlı askerlerini kırıp geçiren kolera, 1912 Kasım-Aralık ayları boyunca Yunan basın organları sütunlarında geniş yer bulmuştur. 17 Kasım (4 Kasım) 1912 tarihli¹⁹ Embros Gazetesi'nde kötü hava koşulları, salgınlar ve beslenme eksikliğinden dolayı Osmanlı askerinin durumunun kötü ve kolera sebebiyle ordu saflarında büyük eksilmeler olduğu kaydedilmiştir. Hadımköy'deki derin çukurlara cesetler atıldığından ve sürekli yağın yağmurun etkisiyle toprak eşildiğinden dolayı kirlenmenin geniş bir çapta yayıldığından söz edilmiştir. Salgını sınırlandırmak için önlemler alındığına, ancak alınan önlemlerin mükemmellikten uzak olduklarına işaret edilmiştir.²⁰ Skrip Gazetesi 18 Kasım (5 Kasım)'da ise salgının Osmanlı subaylarını da etkisi altına aldığını, her gün bin civarında askerinin hayatını kaybettiğini ve İstanbul'da acil önlemler alındığını yazmıştır.²¹

¹⁶ Mesut Çapa, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Yıl: 1990, Sayı: 1, s. 95.

¹⁷ Dağlar, *a.g.e.*, s. 78-82.

¹⁸ Unat, *a.g.m.*, s. 63.

¹⁹ Yunanistan 13 Şubat 1923'e kadar eski, yani Julius takvimini takip etmiştir. Bu tarihten itibaren Gregorius takvimini kullanmıştır. Julius takvimi, Gregorius takviminin 13 gün gerisindedir. Türkiye de 1 Ocak 1926 itibarıyla Gregorius esasına dayalı miladi takvime geçmiştir. Bu takvim, Gregoryan takvim adını da taşımaktadır. Biz çalışmamızda, Julius Takvimine ait verileri parantez içinde vermekte yarar gördük. Yunanistan'daki takvim değişikliğiyle ilgili yararlanılan kaynak: Stilianos Ep.Gonatas, *Apomnimonevmata [Anılar]*, Atina, 1958, s. 263-264.

²⁰ "İ Holera İs Ton Turkikon Straton [Türk Ordusu'nda Kolera]", *Embros*, 17 Kasım (4 Kasım) 1912, s. 4.

²¹ "İ Holera Terizi [Kolera Biçiyor]", *Skrip*, 18 Kasım (5 Kasım) 1912, s. 3.

Hastaların sayısının artması üzerine Sahra Sıhhiye Müfettişliği bunların İstanbul şehrine sokulmayıp Yeşilköy'de (Ayastefanos) tedavi edilmelerini emretmiştir. Bunların tedavisi için Yeşilköy'de Rum Okulu'nda Sâri Hastalıklar Hastanesi kurulmuş, ayrıca birkaç ev bu işe ayrılmış ve oradaki tarlaya hastane çadırları kurulmuştur.²² Söz konusu çadırlar Londra'dan getirilmişlerdir.²³ Bu dönemde bir kolera kampına dönüşmüş olan Yeşilköy, "kolera tarlası" namıyla anılır olmuştur.²⁴ Nitekim Skrip Gazetesi 19 Kasım (6 Kasım) tarihli nüshasında, Yeşilköy'de karantina bölgesi oluşturulduğundan ve İstanbul'da bulunan yabancı devletlere ait gemilerin mürettebatlarına gemilerine dönme emri verildiğinden söz etmiştir.²⁵

Hastalığın yoğun olduğu dönemde Ayasofya başta olmak üzere bir takım camiler ibadete kapatılarak hasta askerlere açılmışlardır. Ağır hastalar Ayasofya'ya, zayıf olanlar ve salgın hastalığı bulunmayanlar diğer camilere gönderilmişlerdir.²⁶ Özellikle Ayasofya'nın hastalara açılması Yunan basınının ilgisini çekmiş, Embros Gazetesi 18 Kasım (5 Kasım) 1912 tarihinde, "Ayasofya Kolerallıların Hastanesi [Oldu]" manşetini kullanmıştır. Haberde kilise olarak bahsedilen Ayasofya'ya Çatalca cephesinden getirilen koleralı askerlerin yerleştirildiği, ortaya çıkmış olan durumun Yunanistan ahalisini üzdüğü ifade edilmiştir. Bulgarların İstanbul'a girme olasılığına da işaret edilmiş, Ayasofya'nın tedavi merkezi olarak seçilme sebebi olarak "Hristiyan askerlerin İstanbul'a girmesi halinde Ayasofya'nın işgalinin önüne geçilmesi" gösterilmiştir.²⁷

Diğer taraftan Kırklareli ve özellikle Lüleburgaz yenilgisinden sonra Müslüman halk da evlerini ve yurtlarını bırakarak kaçmaya, canlarını kurtarmak için bulabildikleri her çeşit taşıt aracıyla İstanbul'a dolmaya başlamışlardır. İstanbul Muhacirin Müdürlüğü bunları Anadolu'ya göndermek için çırpındığı gibi, İstanbul'da da hükümet, Şehremâneti ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay) bunları barındırmak, beslemek ve giydirmek için her çeşit vasıtaya başvurmuştur. Göçmenler camilere, boş veya boşaltılabilen barınaklara yerleştirilmeye çalışılmışlardır. Tüm gayretlere rağmen bunların bazıları sokaklarda ve tarlalarda yatmaya mecbur olmuşlar, her yerde hüküm süren bu sefalet içinde hastaların bir kısmı sokaklarda ölmüşlerdir.²⁸ Birinci Balkan Savaşı boyunca Yunan basın organları Osmanlı Ordusu'nu etkilemiş

²² Unat, *a.g.m.*, s. 63.

²³ Türkmen, *a.g.m.*, s. 508.

²⁴ Dağlar, *a.g.e.*, s. 81.

²⁵ "İ Holera Kamni Thravsi [Kolera Kırıp Geçiriyor]", *Skrip*, 19 Kasım (6 Kasım) 1912, s. 4.

²⁶ Dağlar, *a.g.e.*, s. 145-146.

²⁷ "İ Agia Sofia Nosokomiyon Holeriton [Ayasofya Kolerallıların Hastanesi]", *Embros*, 18 Kasım (5 Kasım) 1912, s. 1.

²⁸ Unat, *a.g.m.*, s. 62.

olan koleranın göçmenleri de etkilediğine²⁹ ve kolera sebebiyle İstanbul'da çok sayıda ölüm vakasının kaydedildiğine dair haberlerini sürdürmüşlerdir.³⁰

Şüphesiz İstanbul'un durumuna ilişkin Yunan basınında yer almış en çarpıcı yazı, 26 Kasım (13 Kasım)'da Embros Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Yazıda İstanbul'un tablosu çizilmeye çalışılmış, sansür uygulandığından dolayı Osmanlı başkentinin gelişmelerden habersiz olduğunun ve Osmanlı ordularının zafer kazandığını zannederken savaş bölgesinden aç ve bitkin bir şekilde şehre ulaşanlar nedeniyle gerçeklerle yüzleştığının altı çizilmiştir. Herhangi bir ulaşım aracı bulunmadığından dolayı yürüyerek İstanbul'a ulaşmış olan askerler, şaşkın bakışlarıyla savaşın kötü koşullarını tüm çıplaklığıyla İstanbullulara anlatmışlardır. İstanbul'daki hastaneler ve sağlık personeli yetersiz kalmış, askerlerle birlikte işgal edilmiş bölgelerin ahali de İstanbul'a sığınmışlardır. Askerler ve göçmenlerde ortaya çıkmış olan kolera bir süre sonra başkent sakinlerini de tehdit etmeye başlamış, göçmenlerin götürüldüğü Marmara kıyılarındaki köy ve kasabalara da ulaşmıştır. Marmara'nın Avrupa kıyısındaki yerleşim birimlerinin ahali kolera korkusuyla evlerini terk etmiştir. Yazıya göre İstanbullular bu şekilde savaşın çirkin yüzüyle yüzleşmişlerse de, "başkent in uluslararası merkezi olan Beyoğlu" gelişmelerden hiçbir şekilde etkilenmemiştir.³¹

Yunan basını Çatalca'da Osmanlı askerlerini pençesine almış olan koleranın Bulgar askerlerini de etkisine aldığı bilgisine yer vermiş,³² hatta 3 Aralık (20 Kasım)'da Skrip'de Bulgar yetkililerine dayandırılarak Osmanlı Ordusu'ndaki yaygın kolera vakaları sebebiyle Bulgar Ordusu'nun taarruzlarına ara vermek zorunluluğunu hissettiği ifade edilmiştir.³³ Skrip 29 Aralık (16 Aralık)'ta İstanbul'dan alınan bilgilere dayandırarak Çatalca'daki Osmanlı birliklerinin yerine yenilerinin konuşlandırılmasıyla ordudaki kolera vakalarının önüne geçildiğini kaydetmiştir.³⁴

²⁹ "İ Holera Eksaplunte [Kolera Yayılıyor]", *Skrip*, 26 Kasım (13 Kasım) 1912, s. 4; "İ Holera En Konstantinupoli [Kolera İstanbul'da]", *Skrip*, 28 Kasım (15 Kasım) 1912, s. 4; "İ Holera En Konstantinupoli [Kolera İstanbul'da]", *Skrip*, 30 Kasım (17 Kasım) 1912, s. 2; "İ Holera En Çatalca [Kolera Çatalca'da]", *Skrip*, 11 Ocak 1913 (29 Aralık 1912), s. 5.

³⁰ "İ Holera Kamni Thravsin [Kolera Atak Yapıyor]", *Skrip*, 4 Aralık (21 Kasım) 1912, s. 3; "İ Holera [Kolera]", *Embros*, 9 Aralık (26 Kasım) 1912, s. 2; "İ Holera En Konstantinupoli [Kolera İstanbul'da]", *Skrip*, 3 Şubat (21 Ocak) 1913, s. 4.

³¹ "Mia İkon Tis Konstantinupoleos [İstanbul'a Ait Bir Tablo]", *Embros*, 26 Kasım (13 Kasım) 1912, s. 5.

³² "İ Holera Apili Tus Vulgarus [Kolera Bulgarları Tehdit Ediyor]", *Skrip*, 17 Kasım (4 Kasım) 1912, s. 5.

³³ "Episimi Anakinosis Peri Tis Holeras [Kolera İle İlgili Resmi Açıklamalar]", *Skrip*, 3 Aralık (20 Kasım) 1912, s. 5.

³⁴ "İ Holera En Çatalca [Çatalca'daki Kolera]", *Skrip*, 11 Ocak 1913 (29 Aralık 1912), s. 5.

Birinci Balkan Savaşı döneminde Yunan Ordusu'nda ortaya çıkmış olan kolera vakaları Yunan basın organlarında yansıtılmasalar da, koleranın bir takım besinlerin kirlenmesi yoluyla bulaştığının, sütün de bunlardan biri olduğunun ifade edildiği ve çıkış yolu olarak “Nestle” sütlerinin kullanılmasının gösterildiği bir takım reklamlar gazete sütunlarında yer bulmuşlardır. Reklamlar “Kolera Zamanı”³⁵, “Kolera Yenilmiştir!”³⁶ ve “Koleradan Korunun!”³⁷ gibi manşetlerle çıkmışlardır. Bu reklamların yer aldığı Makedonia Selanik gazetesidir ki, Yunanistan kolera ile önce Makedonya Bölgesi'nde tanışmıştır.³⁸ Makedonia Gazetesi 10 Nisan (28 Mart) 1913 tarihli nüshasında koleraya karşı Selanik'te alınan önlemlere yer vermiş, seyyar mikrobiyoloji laboratuvarlarından söz ederek, kolera vakalarının ortaya çıkması halinde bu laboratuvarların vaka bölgesine giderek incelemelerde bulunabileceklerinin altını çizmiştir³⁹. Nitekim Nisan ayı içinde Skrip Gazetesi'nde Kırklareli ve Edirne bölgesindeki kolera vakalarına işaret edilerek⁴⁰, Edirne'den gelişlere karşı sağlık önlemleri alınması gerekliliğinin ortaya çıktığı, Selanik-Dedeoğaç demiryolunun 14. kilometresinde karantina merkezi kurulduğu ve Trakya istikametinden gelenlerin beş gün boyunca bu merkezde gözlenecekleri ifade edilmiştir. Olası kolera vakalarına karşı hastane kapasitelerinin artırıldığı, su şirketlerinin artezyen kuyularını kullanmaya başladıkları kaydedilmiştir⁴¹. Selanik-Dedeoğaç demiryolunun 14. kilometresindeki karantina merkezinden Embros Gazetesi'nin 17 Haziran (4 Haziran) tarihli nüshasında da söz edilmiş, Selanik'e başka yollardan girişlere izin verilmeyeceğine değinilmiştir.⁴²

2. İkinci Balkan Savaşı Döneminde Yunan Basınında Kolera Vakaları

Balkan Savaşları döneminde Yunan Ordusu'nda aktif rol almış olan Leonidas Paraskevopoulos,⁴³ cepheden eşi Kula'ya gönderdiği mektuplarda 1913 yılının Haziran ve Temmuz ayları içinde Yunan Ordusu'nda ortaya çıkmış olan kolera vakalarına yer vermiştir. Aynı dönemde Yunan basınındaki kolera haberleriyle kıyaslayabilmek adına, Paraskevopoulos'un

³⁵ “En Kero Holeras [Kolera Zamanı]”, *Makedonia*, 12 Şubat (30 Ocak) 1913, s. 4.

³⁶ “Holera Nikimeni! [Kolera Yenilmiştir!]”, *Makedonia*, 13 Şubat (31 Ocak) 1913, s. 4.

³⁷ “Profilaktite Ti Holera! [Koleradan Korunun!]”, *Makedonia*, 19 Şubat (6 Şubat) 1913, s. 4.

³⁸ “Akolouthontas To 11o Pedino Hirurgiyo Stus Valkanikus Polemus [Balkan Savaşlarında 11. Sahra Hastanesini Takip Ederken]”, Çevrimiçi <http://www.servou.gr> [21.06.2013].

³⁹ “Metra Profilaktika Kata Tis Holeras [Koleraya Karşı Koruyucu Önlemler]”, *Makedonia*, 10 Nisan (28 Mart) 1913, s. 4.

⁴⁰ “İ Holera İs Saranta Ekkliyiyes [Kırklareli'nde Kolera]”, *Skrip*, 15 Nisan (2 Nisan) 1913, s. 4.

⁴¹ “İ Holera İs Tin Adrianupolin [Edirne'de Kolera]”, *Skrip*, 24 Nisan (11 Nisan) 1913, s. 6.

⁴² “Avstira Metra Kata Tis Holeras [Koleraya Karşı Sert Önlemler]”, *Embros*, 17 Haziran (4 Haziran) 1913, s. 5.

⁴³ Leonidas Paraskevopoulos 15 Mayıs 1919'da Anadolu'ya çıkmış olan Yunan Ordusu'nun ilk başkomutanıdır. Bkz. Erdem, *age*, s. 215.

kolerayla ilgili düşmüş olduğu notlara yer vermekte yarar görüyoruz. Öyle ki 13 Haziran (31 Mayıs)'da tüm Bulgar askerlerinin hasta olduklarını, her yanda koleranın bayram ettiğini, kendisinin de Yunan askerlerinin sağlığı için dua ettiğini yazmıştır.⁴⁴ İki gün sonra ise Selanik'te koleranın var olduğu, ancak bunun yetkililerce halktan gizlendiği notunu düşmüştür.⁴⁵ 24 Haziran (11 Haziran) tarihli mesajında Yunan askerlerinin dokuz aydan beri türlü zorluklar yaşadıklarını, şimdiyse berbat bir hastalık olan koleraya maruz kaldıklarını kaydeden Paraskevopulos, koleradan ölen askerlerle ilgili duygularını "Ne öldüğü yer, ne de bölge bilinecek. Dünyayı terk eden bu kişi insan değil miydi? O'nun duyguları yok muydu? Son bir avuntu olarak kendi insanların gülümsemesini görmek istemez miydi?... Yarın savaş patladığında vakalar binlercesine ulaşacak. Kim onlara savaşa şevki verecek? Kim onları başarı umuduyla zafere götürecektir? Hiç kimse. Çünkü büyük bir salgın, en büyük bir düşmandan bile daha büyük bir düşmandır" sözleriyle ifade etmiştir. Paraskevopulos kayıpların savaş alanında olması halinde açıklanabileceklerine, ancak salgından kaynaklı kayıpların açıklanmasının mümkün olmadığına işaret etmiş, koleranın büyük bir yıkıma sebep olması beklenirken savaşta ısrar edenleri eleştirmiştir.⁴⁶ 26 Haziran (13 Haziran) tarihli mesajında koleranın birlikleri paniğe sevk edeceğinden, Atina'dakilerin kışlalarda olup bitenleri görmeleri gerektiğinden söz etmiştir. Bulgar askerlerinin durumunun Yunan askerlerine göre daha kötü olduğu, ancak yine de zafere güvenilemeyeceğini kaydetmiştir.⁴⁷ Paraskevopulos 17 Temmuz (4 Temmuz) 1913 tarihli mesajında ise koleranın büyük bir ivme kazandığından, her gün 10-15'i ölümcül olan 70 ila 100 arası vakanın yaşandığından söz etmiştir. Subayların da hastalığa maruz kalması sebebiyle bölükleri yönetecek subay kalmadığına ve askerlerin maneviyatının son derece kötü olduğuna işaret eden Paraskevopulos, bakan olan kayıbiraderi vasıtasıyla yazdıklarının başbakana da iletilmesini istemiştir.⁴⁸ Paraskevopulos'un yazdıklarına bakılırsa Yunan Ordusu'ndaki kolera vakalarında ancak Temmuz ayı ortalarında bir azalma olmuş,⁴⁹ bu arada koleradan ölen subayların ölüm sebepleri gizlenmiştir.⁵⁰ Aynı döneme ait Venizelos Arşivi'nde rastlamış olduğumuz bir belgeden de, Serez'de son derece yaygın olan kolera sebebiyle Selanik'in büyük tehdit aldığı sonucuna varılabilmektedir.⁵¹

⁴⁴ Leonidas Paraskevopulos, *Valkaniki Polemi 1912-1913 – Epistoles Pros Ti Sizigo Tu Kula [Balkan Savaşları 1912-1913 – Eşi Kula'ya Mektuplar]*, Ekdisis Kastanyoti [Kastanyotis Yayınları], Atina, 1998, s. 334-335.

⁴⁵ *A.e.*, s. 337.

⁴⁶ *A.e.*, s. 357.

⁴⁷ *A.e.*, s. 360-361.

⁴⁸ *A.e.*, s. 382.

⁴⁹ *A.e.*, s. 385.

⁵⁰ *A.e.*, s. 390.

⁵¹ *Atina Venizelos Arşivi*, 68.7.5.122 Nolu Dosya.

Diğer taraftan 12 Haziran (30 Mayıs) 1913'te Embros Gazetesi'nde "Afovia [Korkusuzluk]" manşetiyle bir yazı yayınlanmış, sarı bayan olarak söz edilen kolera karşısında herhangi bir kaygının söz konusu olmadığından bahsedilmiştir.⁵² Haziran ayı itibariyle Yunan basın organlarında Serez'den Dedeğaç'a kadar olan bölgede Bulgar askerleri arasında yıldırım hızıyla yayılan kolera'nın⁵³ ahaliyi de etkisi altına aldığından,⁵⁴ ancak hastalığın Yunan askerlerine de geçtiği söylentilerinin yalan olduğundan bahsedilmiştir.⁵⁵ Selanik'in salgın tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna dair rastladığımız ilk haber 25 Haziran (12 Haziran) 1913 tarihlidir ve Skrip'te yayınlanmıştır.⁵⁶ Yine Yunan basınında yer alan haberlerden Selanik'te kolera'nın tüm 1913 yazı boyunca etkili⁵⁷, hatta Eylül ayında büyük bir atağın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki 7 Eylül (25 Ağustos)'de Embros'ta, askerler arasında görülen kolera'nın sınırlı sayıda da olsa, göçmenler arasında çok yaygın olduğu, özellikle de Selanik'in Yahudi mahallesinde görüldüğü kaydedilmiştir.⁵⁸ Aynı günlerde Makedonia'da Selanik'te hastalığın yeniden ivme kazanmasının sebebi olarak, şehre yeni gelen göçmenler gösterilmiştir.⁵⁹

Haziran sonu itibariyle Yunan basın organları hastalıktan korunmada aşının önemine ve aşı uygulamalarına dair yazılara yer vermişlerdir. Örneğin Embros 21 Haziran (8 Haziran)'da Selanik'teki 500 askere aşı uygulandığını, aşı hafif ateşe sebep olduğundan dolayı aşılanan askerlerin iki gün dinlenmelerinin sağlandığını kaydetmiştir. Haberde bir tüp aşının 400-

⁵² "Afovia [Korkusuzluk]", *Embros*, 12 Haziran (30 Mayıs) 1913, s. 4.

⁵³ "Holera İs Ton Vulgarikon Straton [Bulgar Ordusu'nda Kolera]", *Embros*, 10 Haziran (28 Mayıs) 1913, s. 4; "İ Holera İs Aggista Ke Demirhisar [Aggista ve Demirhisar'da Kolera]", *Skrip*, 11 Haziran (29 Mayıs) 1913, s. 5; "İ Holera Therizi Tus Vulgarus [Kolera Bulgarları Biçiyor]", *Embros*, 18 Haziran (5 Haziran) 1913, s. 5; "İ Holera Therizi Ton Vulgarikon Straton [Kolera Bulgar Ordusu'nu Biçiyor]", *Skrip*, 18 Haziran (5 Haziran) 1913, s. 3; "İ Holera İs Ton Vulgarikon Straton [Bulgar Ordusu'nda Kolera]", *Skrip*, 19 Haziran (6 Haziran) 1913, s. 5; "İ Holera En Serres [Serez'de Kolera]", *Skrip*, 29 Haziran (16 Haziran) 1913, s. 3.

⁵⁴ "İ Holera İs Tas Serres [Kolera Serez'de]", *Skrip*, 10 Haziran (28 Mayıs) 1913, s. 5; "İ Holera En Serres Ke Drama [Kolera Drama ve Serez'de]", *Skrip*, 15 Haziran (2 Haziran) 1913, s. 5.

⁵⁵ "İ Holera İs Tin Makedonian [Kolera Makedonya'da]", *Skrip*, 25 Haziran (12 Haziran) 1913, s. 4.

⁵⁶ "İ Holera İs Tin Thessalonikin [Kolera Selanik'te]", *Skrip*, 25 Haziran (12 Haziran) 1913, s. 4.

⁵⁷ "İ Holera Mas Apili! [Kolera Bizi Tehdir Ediyor!]", *Embros*, 10 Temmuz (27 Haziran) 1913, s. 1-2.

⁵⁸ "İ Holera En Thessaloniki [Kolera Selanik'te]", *Embros*, 7 Eylül (25 Ağustos) 1913, s. 4.

⁵⁹ "Profilaktika Metra Kata Tis Holeras [Koleraya Karşı Koruyucu Önlemler]", *Makedonia*, 10 Eylül (28 Ağustos) 1913, s. 4.

500 asker için yeterli olduğu ve aşılanmış olanları altı ay boyunca %80 oranında koruduğu, ilk dönemde Avrupa'dan gelen aşılardan kullanılmışsa da, ilerleyen günlerde üniversitenin mikrobiyoloji laboratuvarında hazırlanan aşılardan kullanılacağı ifade edilmiştir.⁶⁰ Skrip Gazetesi'nde 28 Temmuz (15 Temmuz) tarihinde resmi açıklamalara dayandırılarak koleraya karşı aşı uygulamalarının iyi neticeler verdiğinden, aşının ikinci dozunun ilkinden sekiz gün sonra alınması gerektiğinden, bunun on beş gün sonrasında hastalığa karşı tam bir direnç sağladığından söz edilmiş ve tüm Yunanistan ahalisi aşı olmaya çağırılmıştır.⁶¹

Embros Gazetesi'nde "Yati? [Neden?]" manşetiyle yayınlanmış olan yazıda, 200 bin Atinalının sadece 7500'ünün koleraya karşı aşı olduğu ifade edilerek, bunun gerekçeleri sorgulanmıştır. "Hala bu kadar mı doğuluyuz?" denilerek, bilimin öneri ve kanıtlarına duyarsız kalan Atina halkı eleştirilmiştir.⁶² Benzer nitelikte bir yazı Skrip'te "Mirolatriya [Kadercilik]" manşetiyle yayınlanmış, "...Hiçbir zaman Avrupalı olmayı başaramayacağız. Kaderciliğimiz Türklerinkine benziyor..." denilerek, Yunanlıları doğru bir millet olarak addeden Avrupalıların haklılığından söz edilmiştir. Yazıdan, bilim adamlarının yalanlamalarına rağmen Yunan halkı arasında kolera aşısının böbreklere zarar verdiği söylentilerinin dolaştığı da anlaşılmaktadır.⁶³

Diğer taraftan Bulgar esirlerin⁶⁴ ve terhis edilen Yunan askerlerinin nakli sebebiyle Eski Yunanistan'da ve liman kentlerinde de koleraya karşı acil önlemler alınması gerekmiştir. Nitekim aynı döneme ait Venizelos Arşivi'nde rastlanmış olduğumuz iki belge, bütün açıklığıyla nakiller sebebiyle hastalığın ivme kazanacağına dair kaygıları ortaya koymaktadırlar. Girit'ten gönderilmiş 19 Temmuz (6 Temmuz) 1913 tarihli belgeden, ada belediyelerinin temin edecek gücü olmadığı söylenerek, Başbakanlıktan kolerayla mücadele için gerekli olan dezenfektasyon makineleri ve ayrıca aşı istendiği görülmektedir.⁶⁵ Yine Girit'ten Başbakanlığa gönderilmiş olan 3 Ağustos (21 Temmuz) 1913 tarihli belgede, savaş bölgesinden gelen askerlerle birlikte adada kolera vakalarının ortaya çıktığı ve vakaların artarak devam ettikleri ifade edilmiş, kullanma talimatıyla birlikte kolera aşısı talep edilmiştir.⁶⁶ Liman olması sebebiyle Pire'de de acil önlemler alınması gerekmiş, Selanik'ten hareket etmiş olan gemilerde şüpheli ölümlere

⁶⁰ "Metra Kata Tis Holaras [Koleraya Karşı Önlemler]", *Embros*, 21 Haziran (8 Haziran) 1913, s. 2.

⁶¹ "İ Holera [Kolera]", *Skrip*, 28 Temmuz (15 Temmuz) 1913, s. 3.

⁶² "Yati? [Neden?]", *Embros*, 31 Temmuz (18 Temmuz) 1913, s. 3.

⁶³ "Mirolatriya [Kadercilik]", *Skrip*, 6 Ağustos (25 Temmuz) 1913, s. 2.

⁶⁴ "O Kindinos Tis Holaras [Kolera Tehlikesi]", *Skrip*, 9 Temmuz (26 Haziran) 1913, s. 4.

⁶⁵ *Atina Venizelos Arşivi*, 173.098.031 Nolu Dosya.

⁶⁶ *Atina Venizelos Arşivi*, 173.098.032 Nolu Dosya.

rastlandığından dolayı buharlı gemi şirketlerine gönderilen genelgeyle iç ve dış hatlarda hareket edecek gemilerin denetlenmesi tavsiye edilmiştir.⁶⁷

Yunan gazetelerinde rastladığımız askerleri taşıyan gemilerde ortaya çıkmış kolera vakalarına ilişkin haberlerden,⁶⁸ Yunanlı yetkililerin kaygılarında hiç de haksız olmadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Skrip 10 Eylül (28 Ağustos) tarihli nüshasında, bin askeri taşımakta olan “Leandros” ve bin iki yüz askeri taşımakta olan “Evelpidos” gemilerinde biri ölümcül olmak üzere ikişer vakanın yaşandığı notunu düşmüştür. Diğer taraftan bin üç yüz askeri taşımakta olan “Evksinos” ve yüz seksen beş göçmenle Midilli’den hareket etmiş olan “Argolis” gemilerinde de birer vaka kaydedilmiştir.⁶⁹

Embros’ta yer almış 10 Temmuz (27 Haziran) 1913 tarihli bir yazıda, “...Kolera çok uzağımızda değil. Her gün iletişim halinde olduğumuz Makedonya’da salgın var... Kolera bizi tehdit ediyor. Başkent sınırlarını yıkmaya çalışıyor...” denilmiştir.⁷⁰ Aynı paraleldeki Skrip Gazetesi’ndeki bir yazıdaysa Atina Belediyesi’nin almış olduğu önlemlerden söz edilerek salgının vatandaşların katkılarıyla geri püskürtülebileceğine, tuvalet ve bahçe temizliğine dikkat çekilmiş, evlerdeki ve boş arazilerdeki çöp yığınlarının derhal temizlenmesi istenmiştir.⁷¹ Ancak alınan tüm önlemlere rağmen başkent koleradan yine de etkilenmiş, Siggro İslahevi yakınlarında olduğu gibi bazı yerlerde kirli suların birikintiler oluşturmasının önüne geçilememiştir.⁷²

Ağustos ayı itibarıyla kolerayla mücadele adına daha sıkı önlemler alınması gerekmiş, kolerayı bölgelerden evlerine dönmekte olan askerlere ve gönüllülere beş günlük karantina uygulamasına geçilmiştir. İçişleri Bakanı Repulis belediyelere gönderdiği talimatta⁷³ alınan önlemlerin yine de yeterli olmayabileceklerine, hastalık belirtisi göstermeseler de bazılarının mikrobun taşıyıcıları olabileceklerine dikkat çekmiş, koleraya benzer belirtiler gösteren şahısların yetkililere bildirilmelerini istemiştir. Sadece hastanın değil, hasta yakınlarının da gözetilmesi gerektiğine dikkat çeken Repulis, salgına karşı

⁶⁷ “Dia Tin Holeran [Kolera İçin]”, *Embros*, 26 Haziran (13 Haziran) 1913, s. 2.

⁶⁸ “İ Holera [Kolera]”, *Skrip*, 7 Eylül (25 Ağustos) 1913, s. 5.

⁶⁹ “İ Holera [Kolera]”, *Skrip*, 10 Eylül (28 Ağustos) 1913, s. 3.

⁷⁰ “İ Holera Mas Apili! [Kolera Bizi Tehdit Ediyor!]", *Embros*, 10 Temmuz (27 Haziran) 1913, s. 1-2.

⁷¹ “Ektakta Metra Dia Tin Holeran [Kolera İçin Acil Önlemler]”, *Skrip*, 11 Temmuz (28 Haziran) 1913, s. 2.

⁷² “İ Holera [Kolera]”, *Skrip*, 7 Ağustos (25 Temmuz) 1913, s. 3.

⁷³ “Entone Diyatage Dia Tin Holeran [Kolera İçin Kesin Talimatlar]”, *Skrip*, 3 Eylül (21 Ağustos) 1913, s. 4.

alınacak en iyi önlemin şehir, kasaba ve köylerin temiz tutulması olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

İkinci Balkan Savaşı döneminde Yunan basınında, Yunanistan dışındaki diğer Balkan devletlerinde yaşanan kolera vakalarına ilişkin haberler yok denecek kadar azdır. Savaşın yeni sona erdiği dönemde, yani 1913 Eylül'ü sonunda kısa haberler olarak tüm Sırbistan'da ve İstanbul'da hastalığın yeniden atağa geçtiğinden,⁷⁵ İzmir'de ölümcül neticeleri de olan kolera vakalarının kaydedildiğinden söz edilmiştir.⁷⁶

Balkan Savaşları döneminde Yunan Ordusu'nda görülen 2500 kolera vakasının 515'i ölümle sonuçlanmıştır. Yunanistan'da hastalık sivilleri, özellikle de göçmenleri etkilemiştir. Öyle ki sivillerde 1150'si ölümle sonuçlanan 2700 vaka kaydedilmiştir.⁷⁷ 1912-1913 dönemi içerisinde resmi rakamlara göre Bulgar Ordusu'nun kayıpları 53.825'tir. Ölümlerin %60'ı düşman saldırısından değil, salgın hastalıklar sonucudur. Bunda da başlıca etken, ilk önce Çatalca Cephesi'nde görülen koleradır. İkinci Balkan Savaşı'nda Bulgar Ordusu'nda hastalıktan ölenlerin sayısı 15 bindir. Sırbistan Balkan Savaşlarının ikinci yarısında koleradan en fazla etkilenen ülke olmuştur. İkinci Balkan Savaşı'nda 5 bin Sırp askeri koleradan yaşamını yitirmiştir.⁷⁸ Diğer taraftan Romanya da koleradan büyük kayıplar vermiştir.⁷⁹

Balkan Savaşları'nın başından Birinci Çatalca Muharebesi'ni de içine alan süreye kadar menzil hastanelerinde toplam 219 Osmanlı subayı ile 11.443 eri koleraya yakalanmış, bunlardan 29 subay ile 3.301 erin hayatlarını kaybettikleri resmi kayıtlara geçmiştir. İkinci Çatalca Muharebesi'nden Barış Antlaşması'na kadar geçen sürede ise 362 Osmanlı subayı ile 35.588 eri salgın hastalıklara yakalanmıştır. Bu süre zarfında 129 subay ve 8.769 erin tifo ve koleradan öldüğü belirtilmiştir.⁸⁰ Ancak savaş içinde bulaşıcı hastalıklardan ölenlerle ilgili kesin istatistikler tutulmadığından, asker ya da sivil tam olarak kaç Osmanlı vatandaşının koleradan hayatını kaybettiğini söylemek mümkün değildir.⁸¹

⁷⁴ “Metra Dia Tin Holeran [Koleraya Karşı Önlemler]”, *Skrip*, 31 Ağustos (18 Ağustos) 1913, s. 4.

⁷⁵ “İ Holera En Veligradiyo Ke Konstantinupoli [Belgrad ve İstanbul'da Kolera]”, *Skrip*, 28 Eylül (15 Eylül) 1913, s. 5.

⁷⁶ “İ Holera En Smirni [Kolera İzmir'de]”, *Embros*, 29 Eylül (16 Eylül) 1913, s. 3.

⁷⁷ Dr. İyoonnis Kuseris, “İ İgionomiki İpiresia Tu Elliniku Stratu Ke İ Sinisfora Tis Kata Tin Diyarkiya Ton Valkanikon Polemon 1912-1913 [Yunan Ordusu'nun Sağlık Hizmetleri ve 1912-1913 Balkan Savaşları'na Katkısı]” Çevrimiçi <http://www.holargosmed.gr> [21.06.2013]

⁷⁸ Hall, *a.g.e.*, s. 180.

⁷⁹ Dağlar, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁸⁰ Türkmen, *a.g.m.*, s. 517.

⁸¹ Dağlar, *a.g.e.*, s. 84-85; 243-244.

Sonuç

Yunanlılar günümüzde dahi Birinci Balkan Savaşı dönemini ele aldıklarında, bu dönemde Yunan Ordusu'nda ciddi ve büyük salgınların ortaya çıkmadığını kaydetmektedirler. Nitekim bu döneme ait Yunan basın organlarında da Yunan Ordusu'nun çektiği sıkıntılara dair pek bir emareye rastlanmamaktadır. Diğer taraftan 1912 Kasım-Aralık aylarında, Çatalca-Hadımköy bölgesindeki Osmanlı askerini pençesine almış olan kolera vakaları Yunan gazetelerinin sütunlarında geniş yer bulmuşlardır. Yunan basını daha az miktarda da olsa Bulgar Ordusu'nun sıkıntılarına da değinmiştir.

İkinci Balkan Savaşı döneminde Yunan basın organları Yunan Ordusu'nda yaşanan kolera vakalarına ilk başlarda yer vermeseler, hatta yalanlasalar da, salgın tehlikesinin artmasıyla birlikte ilk haberler Selanik'i de içine alan Makedonya Bölgesi'nden gelmeye başlamışlardır. Bununla birlikte 1913 Haziran sonu itibarıyla hastalıktan korunmada aşının önemini altı çizilmeye başlanmıştır. Balkan Savaşları'nın son günlerinde Bulgar esirlerinin ve Yunan askerlerinin nakli sebebiyle Eski Yunanistan ve özellikle liman kentleri kolera açısından daha büyük bir tehlikeye karşı karşıya kalmışlardır ki, bu tehlikeyi Yunan basınında yer alan haberler de ortaya koymaktadırlar. Buna paralel gazeteler, koleraya karşı köy ve kentlerde belediyelerle birlikte halkın da alması gereken önlemlere geniş yer vermişlerdir. Diğer taraftan Birinci Balkan Savaşı döneminin aksine İkinci Balkan Savaşı döneminde, Yunan basınında Yunanistan haricinde diğer Balkan devletlerine ait yazılar yok denecek kadar azdır.

Kolera salgını savaşın seyrini değiştirebilecek kadar büyük bir tehlike olduğundan ve belki de düşman askerinden daha fazla korku saldığından dolayı Birinci Balkan Savaşı döneminde Yunan basını Yunan Ordusu'ndaki salgınları görmezden gelmiş, diğer taraftan Osmanlı ve Bulgar ordularının sıkıntılarına geniş yer vermiştir. Belki de bu şekilde Yunan toplumuna "Bizim ordumuz güçlü. Diğer ordular güçsüz. Dolayısıyla zafer kazanma şansımız yüksek" mesajları verilmek istenmiştir. Ancak salgın tehlikesinin büyümesiyle birlikte tüm ilgisini Yunanistan'a yöneltmiş ve kolerayla mücadeleyle kamuoyunu aydınlatmak adına önemli bir misyon üstlenmiştir. Embros, Skrip ve Makedonia'da bu dönem kolera ile ilgili yer alan yazıların bir birine benzerlik ve paralellik gösterdikleri saptanmıştır.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Atina Venizelos Arşivi, 68.7.5.122 Nolu Dosya

Atina Venizelos Arşivi, 173.098.031 Nolu Dosya

Atina Venizelos Arşivi, 173.098.032 Nolu Dosya

Kitaplar

Bıyıklıoğlu, Tefrik: *Trakya'da Milli Mücadele*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955.

Dağlar Macar, Oya: *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, Libra Yayınları, İstanbul, 2009.

Erdem, Nilüfer: *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, 2. b., Derlem Yayınları, İstanbul, 2012.

Gencer, Ali İhsan & Özel, Sabahattin: *Türk İnkılap Tarihi*, 13. b., Der Yayınları, İstanbul, 2009.

Gonatas, Stilianos Ep.: *Apomnimonevmata*, Atina, 1958.

Hall, Richard C.: *Balkan Savaşları 1912-1913*, Çev: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Paraskevopoulos, Leonidas: *Valkaniki Polemi 1912-1913 – Epistoles Pros Ti Sizigo Tu Kula*, Ekdosis Kastanyoti, Atina, 1998.

Makaleler

Çapa, Mesut: “Balkan Savaşları'nda Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 1, 1990, s. 89-115.

Kitromilidis, Pashalis: “Noeres Kinotites Ke İ Aparhes Tu Ethniku Zitimatosis Sta Valkania”, *Ethniki Taftotta Ke Ethnikismos Sti Neoteri Ellada*, Ekdosis Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis, Atina, 1997, s. 53-131.

Türkmen, Zekeriya: “Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusu'na Yönelik Sağlık Hizmetleri”, *Bellekten*, Cilt: LXVIII, Sayı: 252, Ağustos 2004, s. 487-518.

Unat, Ekrem Kadri: “Osmanlı İmparatorluğu'nda 1910-1913 Yıllarındaki Kolera Salgınları ve Balkanlarla İlgili Olaylar”, *Yeni Tıp Araştırmaları*, Lito Matbaası, İstanbul, 1995, s. 57-65.

Vladimirov, L. & Frangkidis, H.: “To Panelliniyon İatrikon Sinedriyon Tu 1901”, *Arhiya Ellinikis İatrikis*, Tomos: 19, Tevhos: 6, Noemvriyos-Dekemvriyos 2002, s. 700-707.

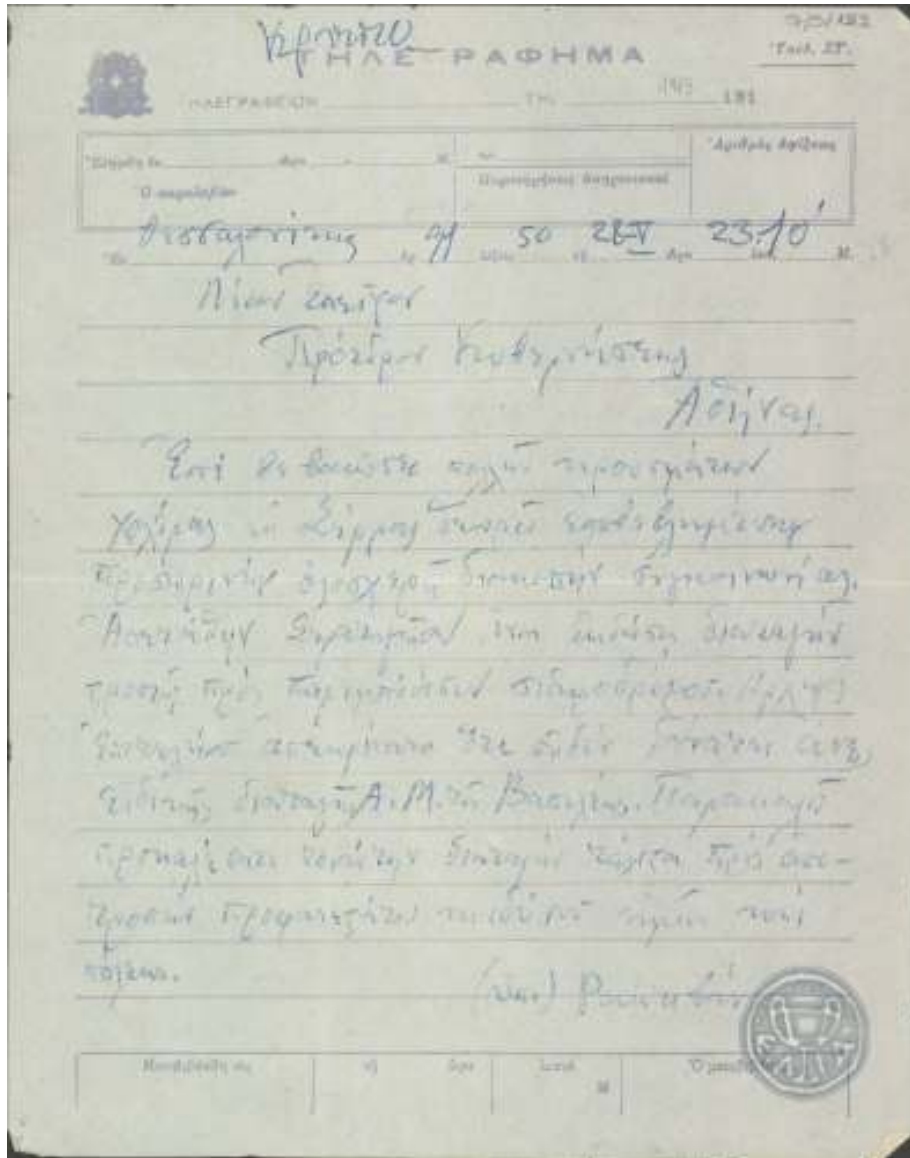
Gazeteler

- “Afovia”, *Embros*, 12 Haziran (30 Mayıs) 1913.
- “Avstira Metra Kata Tis Holeras”, *Embros*, 17 Haziran (4 Haziran) 1913.
- “Dia Tin Holeran”, *Embros*, 26 Haziran (13 Haziran) 1913.
- “Holera İs Ton Vulgarikon Straton”, *Embros*, 10 Haziran (28 Mayıs) 1913.
- “İ Agia Sofia Nosokomiyon Holeriton”, *Embros*, 18 Kasım (5 Kasım) 1912.
- “İ Holera En Smirni”, *Embros*, 29 Eylül (16 Eylül) 1913.
- “İ Holera En Thessaloniki”, *Embros*, 7 Eylül (25 Ağustos) 1913.
- “İ Holera İs Ton Turkikon Straton”, *Embros*, 17 Kasım (4 Kasım) 1912.
- “İ Holera Mas Apili!”, *Embros*, 10 Temmuz (27 Haziran) 1913.
- “i Holera Therizi Tus Vulgarus”, *Embros*, 18 Haziran (5 Haziran) 1913.
- “İ Holera”, *Embros*, 9 Aralık (26 Kasım) 1912.
- “Metra Kata Tis Holeras”, *Embros*, 21 Haziran (8 Haziran) 1913.
- “Mia İkon Tis Konstantinupoleos”, *Embros*, 26 Kasım (13 Kasım) 1912.
- “Yati”, *Embros*, 31 Temmuz (18 Temmuz) 1913.
- “En Kero Holeras”, *Makedonia*, 12 Şubat (30 Ocak) 1913.
- “Holera Nikimeni!”, *Makedonia*, 13 Şubat (31 Ocak) 1913.
- “Metra Profilaktika Kata Tis Holeras”, *Makedonia*, 10 Nisan (28 Mart) 1913.
- “Profilaktite Ti Holera!”, *Makedonia*, 19 Şubat (6 Şubat) 1913.
- “Profilaktika Metra Kata Tis Holeras”, *Makedonia*, 10 Eylül (28 Ağustos) 1913.
- “Ektakta Metra Dia Tin Holeran”, *Skrip*, 11 Temmuz (28 Haziran) 1913.
- “Entone Diyatage Dia Tin Holeran”, *Skrip*, 3 Eylül (21 Ağustos) 1913.
- “Episimi Anakinosis Peri Tis Holeras”, *Skrip*, 3 Aralık (20 Kasım) 1913.
- “Holera En Veligradiyo Ke Konstantinupoli”, *Skrip*, 28 Eylül (15 Eylül) 1913.
- “İ Holera Apili Tus Vulgarus”, *Skrip*, 17 Kasım (4 Kasım) 1912.
- “İ Holera Eksaplunte”, *Skrip*, 26 Kasım (13 Kasım) 1912.
- “İ Holera En Çatalca”, *Skrip*, 11 Ocak 1913 (29 Aralık) 1912.
- “İ Holera En Konstantinupoli”, *Skrip*, 28 Kasım (15 Kasım) 1912.
- “İ Holera En Konstantinupoli”, *Skrip*, 3 Şubat (21 Ocak) 1913.
- “İ Holera En Konstantinupoli”, *Skrip*, 30 Kasım (17 Kasım) 1912.

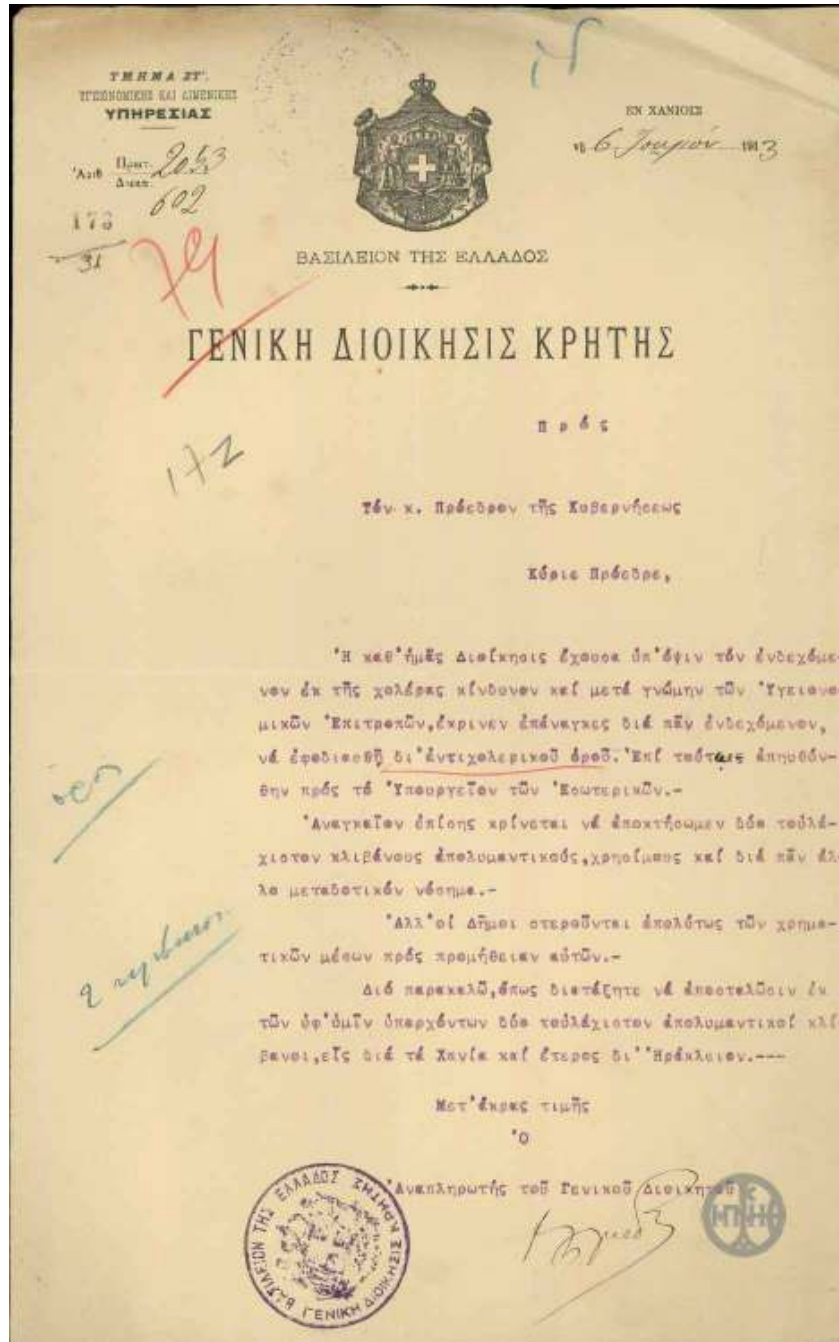
- “İ Holera En Saranta Ekklesies”, *Skrip*, 15 Nisan (2 Nisan) 1913.
- “İ Holera En Serres Ke Drama”, *Skrip*, 15 Haziran (2 Haziran) 1913.
- “İ Holera En Serres”, *Skrip*, 29 Haziran (16 Haziran) 1913.
- “İ Holera İs Aggista Ke Demirhisar”, *Skrip*, 11 Haziran (29 Mayıs) 1913.
- “İ Holera İs Tas Serres”, *Skrip*, 10 Haziran (28 Mayıs) 1913.
- “İ Holera İs Tin Adrianupolin”, *Skrip*, 24 Nisan (11 Nisan) 1913.
- “İ Holera İs Tin Makedonian”, *Skrip*, 25 Haziran (12 Haziran) 1913.
- “İ Holera İs Ton Vulgarikon Straton”, *Skrip*, 19 Haziran (6 Haziran) 1913.
- “İ Holera Kamni Thravsi”, *Skrip*, 19 Kasım (6 Kasım) 1912.
- “İ Holera Kamni Thravsi”, *Skrip*, 4 Aralık (21 Kasım) 1912.
- “İ Holera Terizi”, *Skrip*, 18 Kasım (5 Kasım) 1912.
- “İ Holera Therizi Tus Vulgarus”, *Skrip*, 18 Haziran (5 Haziran) 1913.
- “İ Holera”, *Skrip*, 10 Eylül (28 Ağustos) 1913.
- “İ Holera”, *Skrip*, 28 Temmuz (15 Temmuz) 1913.
- “İ Holera”, *Skrip*, 7 Ağustos (25 Temmuz) 1913.
- “İ Holera”, *Skrip*, 7 Eylül (25 Ağustos) 1913.
- “Metra Dia Tin Holeran”, *Skrip*, 31 Ağustos (18 Ağustos) 1913.
- “Mirolatriya”, *Skrip*, 6 Ağustos (25 Temmuz) 1913.
- “O Kindinos Tis Holeras”, *Skrip*, 9 Temmuz (26 Haziran) 1913.

Web Adresleri

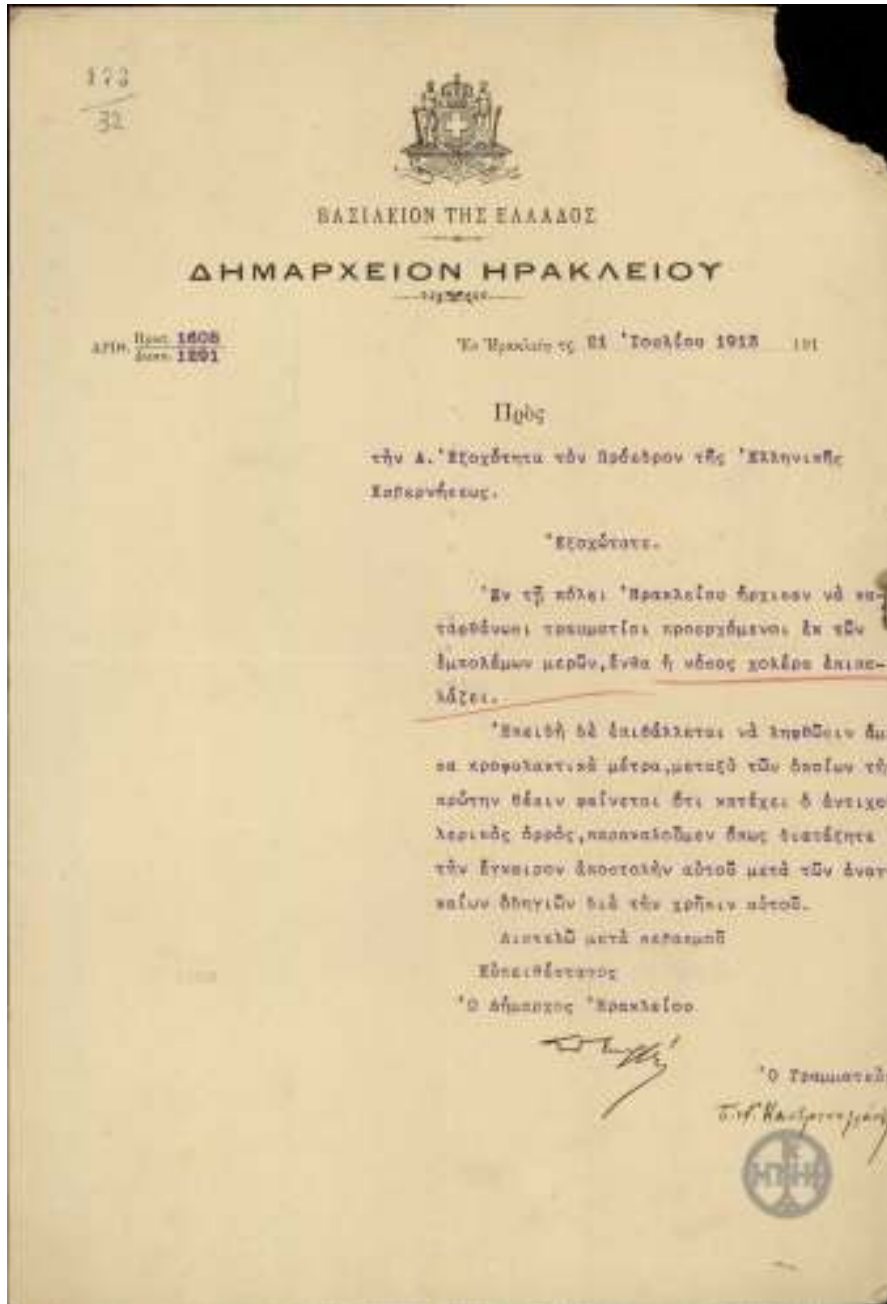
- Kuseris, İyoannis: “İ İgionomiki İpiresia Tu Elliniku Stratu Ke İ Sinisfora Tis Kata Tin Diyarkiya Ton Valkanikon Polemon 1912-1913”, Çevrimiçi: <http://holargosmed.gr> [21.06.2013]
- Pavlova, Venetta: “Balkan Savaşı’nın 100. Yılı – Londra Barış Antlaşması ve Müttefiklerin Tartışması”, Çevrimiçi: <http://bnr.bg> [24.06.2013]
- “Akolouthontas To 11o Pedino Hirurgiyo Stus Valkanikus Polemus”, Çevrimiçi: <http://www.servou.gr> [21.06.2013]
- “İgionomiki İpiesia”, Çevrimiçi: <http://www.army.gr> [21.06.2013]
- “Otan Therise İ Holera”, Çevrimiçi: <http://www.ethnos.gr> [21.06.2013]
- “Savvas”, Çevrimiçi: <http://el.wikipedia.org> [16.07.2013]

Ek 3: Atina Venizelos Arşivi 68.7.5.122 Nolu Dosya

Ek 4: Atina Venizelos Arşivi 173.098.031 Nolu Dosya

Ek 5: Atina Venizelos Arşivi 173.098.032 Nolu Dosya